

УДК 378.4(71)

DOI:

Марія Клепар, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин
ДВНЗ “Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника”

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ-МІЖНАРОДНИКІВ: ДОСВІД ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ І НІМЕЧЧИНИ

У статті здійснено аналіз досвіду (історія, теорія, практика) підготовки бакалаврів і магістрів міжнародних відносин у Великій Британії і Німеччині. Показано, що теоретичні узагальнення з цієї проблеми спонукають корегувати національну систему професійної підготовки майбутніх фахівців-міжнародників України на концептуальному рівні, що виявляється в її нормативно-правовому, соціально-економічному, науково-теоретичному, структурно-інституційному, інформативно-комунікативному, міжнародно-інтеграційному, інших аспектах. З'ясування особливостей цього досвіду дає підґрунтя для зіставлення та виявлення особливого й загального, що стосуються диверсифікації освітніх програм, спеціальностей і кваліфікацій; модернізації і стандартизації змісту і якості освіти на основі компетентнісного підходу; створення педагогічних умов для професійного розвитку і самореалізації студентів.

Ключові слова: вища освіта; Велика Британія; Німеччина; фахівці міжнародних відносин; професійна підготовка; освітні програми.

Лім. 10.

Mariya Klepar, Ph.D.(Pedagogy), Associate Professor of the International Relations Department,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

PREPARATION OF FUTURE SPECIALISTS IN INTERNATIONAL RELATIONS: EXPERIENCE OF GREAT BRITAIN AND GERMANY

The article analyzes the experience (history, theory, practice) of preparation of bachelors and masters of international relations in Germany and Great Britain. The features of the preparation of specialists in international relations of Great Britain, Germany were shown, which is based on an interdisciplinary approach, and provides practical and theoretical stages with the possibility to continue research career. It is concluded that the mechanism of enrollment in the Master's program in International Relations of British and German universities – is an effective, democratic, stimulating and controlled process that provides high-quality training of future masters. The importance of structural and functional organization of professional training specialists in international relations in the Australian system of university education based on interdisciplinary, cultural, acmeological, scientific and individually oriented approaches and principles of interdisciplinarity, interactivity, consistency, continuity is substantiated. The theoretical and methodological principles of the Master's in International Relations professional training are the orientation of the content on global standards, labor market and personal needs, creative combination of theoretical and practical components, actualization of the students' communicative needs and intercultural potential; development of research skills; a formation of values and cultural concepts in international relations.

The specific features of the specialists' in international relations professional training at the Germany and Great Britain universities are revealed. They are: the correspondence of educational programs to the needs of science, economy and society; professional and scientific orientation of training; integration into the curriculum business-oriented and legal disciplines; focusing on the development of intercultural communication; diversification of practical training; cooperation with international organizations; internship opportunity within specific programs; active involvement of universities into the process of improvement the quality of education.

Keywords: higher education; Great Britain; Germany; the specialists of international relations; professional training; educational programs.

Постановка проблеми. Розвиток теорії і практики української педагогічної науки та процеси реформування національної системи освіти і її інтеграції у світовий культурно-освітній простір концептуально орієнтовані на всебічне вивчення, осмислення та оптимальну адаптацію і творче використання зарубіжного досвіду у систему вищої професійної освіти України. Стратегічні

орієнтири у цьому питанні визначила “Національна доктрина розвитку освіти” (2002), де стверджується, що освіта в Україні “є відкритим соціальним інститутом”, тож її суб'єкти мають активно співпрацювати з міжнародними інституціями й організаціями та залучати до цієї діяльності педагогів, дітей, юнацтво для набуття ними соціальної компетентності й досвіду у питаннях взаєморозуміння, толерантності,

побудови спільного європейського дому, що також передбачає збереження і примноження власних культурних надбань.

Зміна стратегічних цілей, технологій і методів та перехід вищої освіти України на багаторівневу структуру розгортається в контексті загальносвітових тенденцій. Це актуалізує пошук і використання нових інформаційних, інноваційних технологій навчання, які передбачають систематизацію та урізноманітнення освітньо-педагогічної діяльності з підготовки висококваліфікованих фахівців.

Аналіз наукових досліджень. Сучасні українські науковці (Н. Абашкіна, Я. Бельмаз, С. Джексон, В. Кремень, Н. Муқан, О. Овчарук, Г. Поберезька, О. Тарасова, В. Третько, К. Хюфнер та ін.) активно досліджують широкий комплекс проблем, що стосується історії, теорії і практики розвитку професійної освіти фахівців різних галузей знань у зарубіжних країнах. Однак фактично не було здійснено предметного аналізу досвіду підготовки студентів-міжнародників у Великій Британії і Німеччині в контексті його адаптації і використання в Україні. Тому ця проблема потребує предметного розгляду.

Мета статті полягає у здійсненні аналізу досвіду підготовки майбутніх фахівців у галузі міжнародних відносин у Великій Британії і Німеччині для його творчого використання в розвитку освітньої діяльності в Україні.

Виклад основного матеріалу. З узагальнювального аналізу напрацювань українських науковців (П. Андрієнко, В. Кремень, Н. Муқан, О. Овчарук, В. Петренко, Г. Поберезька, В. Третько, Ю. Шийка та ін.) випливає, що явища глобалізації, інтернаціоналізації і континентальної інтеграції зумовили такі основні загальні для європейського освітнього простору тенденції розвитку вищої освіти: а) розширення диференціації й ускладнення її структури та урізноманітнення мережі закладів вищої освіти (ЗВО), зокрема через зростання секторів вищої професійної і недержавної освіти тощо; б) збільшення контингенту студентів і їхньої мобільності; г) орієнтація змісту і структури освітніх програм на узгоджені міжнародні стандарти і спільні перспективи; в) удосконалення механізмів управління вищою освітою у напрямі їхньої уніфікації, її професіоналізації й підвищення якісних показників; г) зростання ініціатив, спрямованих на підтримку міжнародних проектів; г) розробка консенсусних механізмів інтеграції вищої освіти тощо. При цьому зберігаються традиції і особливості національних моделей вищої освіти окремих країн.

Означені тенденції стали дедалі виразніше проявлятися в розвитку вищої освіти в Україні,

коли її інтеграція у Болонський процес перейшла у практичну площину, що, своєю чергою, актуалізувало вивчення й адаптацію відповідного досвіду закордоння. У процесі розвитку, реформування й інтеграції вищої освіти розвинених країн однією з головних залишається проблема підвищення її якості. Вона розв'язується передусім у контексті ринкових відносин, як реакція на "попит і пропозицію", що особливо характерно для Великої Британії і Німеччини. При цьому слід визнати, що, наслідуючи європейський досвід стандартизації вищої освіти, Україна доволі важко долає радянський стереотип ставлення до неї як до системи підготовки державних кадрів (службовців). Як наслідок – зберігається прагнення щодо забезпечення якості й ефективності організації освітнього процесу у ЗВО шляхом жорсткої централізації запровадження державних стандартів для усіх галузей, спеціальностей і освітніх рівнів та ін.

Вивчення теорії і практики підготовки бакалаврів і магістрів міжнародних відносин у зарубіжних країнах, які у цьому дослідженні репрезентують Велика Британія і Німеччина, показує, що значні традиції і здобутки у цій сфері мають важливе значення для України з двох основних позицій. По-перше, такі теоретичні узагальнення спонукають корегувати національну систему професійної підготовки майбутніх фахівців-міжнародників на концептуальному рівні, що виявляється в її нормативно-правовому, соціально-економічному, науково-теоретичному, структурно-інституційному, інформативно-комунікативному, міжнародно-інтеграційному й інших аспектах і проявах. По-друге, цей досвід становить інтерес у суто організаційно-педагогічному і змістовно-дидактичному плані. З'ясування його національних особливостей дає підґрунтя для зіставлення та виявлення спільного й загального, що стосуються диверсифікації освітніх програм, спеціальностей і кваліфікацій; модернізації і стандартизації змісту і якості на основі компетентнісного підходу; створення педагогічних умов для професійного розвитку і самореалізації студентів як в освітньому середовищі свого вишу, внутрішньому просторі України, так і участі у міжнародних програмах обміну; моніторингу академічних результатів; використання продуктивних інноваційних ідей, підходів, технологій і методів організації навчального процесу тощо.

Означені тенденції дозволяють запропонувати низку загальних характеристик функціонування системи ЗВО зарубіжних країн, зокрема Великої Британії і Німеччини, з підготовки фахівців у сфері

міжнародних відносин і зовнішньої політики. Насамперед відзначмо, що вона є доволі розгалуженою і багатшаровою у структурно-організаційному плані. За формально-інституційним статусом виші й навчальні підрозділи, що готують майбутніх фахівців-міжнародників, представлені у двох основних формах: окремі самостійні спеціалізовані ЗВО та навчальні підрозділи у вигляді шкіл і факультетів при університетах. Їхнє організаційне розмаїття зумовлюється моно- або багатопрофільністю фахової підготовки, що, зокрема, виявляється у назвах цих шкіл і факультетів, які варіюються через сполучення таких основних складників: “міжнародні відносини”, “дипломатія”, “зовнішня політика”, “міжнародна політика”, “міжнародні дослідження”, “політичні науки”, “соціологія”, “бізнес”, “міжнародна економіка” тощо.

У внутрішньому організаційно-функціональному плані ці освітні заклади складаються з численних структурних підрозділів адміністративного, навчального, навчально-методичного, науково-дослідницького, громадсько-просвітницького, колегіально-самоврядного, фінансово-господарського, спортивного, розважально-дозвілєвого й іншого спрямування, що в сукупності забезпечує повноцінний освітній процес і життєдіяльність студентів. У розв’язанні цих завдань ЗВО взаємодіють із різними державними, адміністративними, самоврядними, науково-дослідницькими, дипломатичними, зовнішньополітичними, фінансово-економічними, культурологічними урядовими і громадськими установами й організаціями на національному, міждержавному, міжнародному рівнях. Таким чином створюються необхідні передумови і середовища для ефективної професійної підготовки майбутніх фахівців-міжнародників.

На бакалаврському рівні вона здійснюється за трьома основними видами освітніх програм: навчальними, професійно-орієнтованими і навчально-дослідницькими, на магістерському рівні до них додаються ще й науково-дослідницькі. Освітній процес студентів-міжнародників має широко- і вузькопрофільний характер та еволюціонує в контексті таких домінуючих тенденцій: поглиблення спеціалізації в окремих галузях підготовки; удосконалення і модернізація змісту на основі трансферу наукових знань і технологій у навчальні практики; посилення інноваційності і дивесифікації за рахунок диференціації знань і міждисциплінарного підходу; запровадження нових освітніх технологій, передусім дистанційних, які завдяки принципово новому характеру обміну інформацією і зв’язків

якісно модифікують весь процес навчання; створення освітнього середовища на модульній основі, що забезпечує структурну цілісність окремих навчальних дисциплін; посилення пріоритетів науково-дослідницької та самостійної роботи студентів, які сумарно займають стільки ж часу, скільки й лекційні і практичні заняття; розширення варіативності форм організації навчального процесу відповідно до індивідуальних потреб студентів (система тьюторства, робота у мікрогрупах) тощо. Істотні корективи в порядок професійної підготовки вносить запровадження гнучкої системи організації навчання, коли студент сам обирає його періодичність, терміни, режим відвідування занять, навчальні курси, характер зв’язків із викладачем тощо.

Означені й інші тенденції і характеристики порізнному проявляються та мають свої особливості у національних системах професійної підготовки фахівців-міжнародників в окремих європейських країн.

Серед них однією з найстаріших і загальноновизнаних є профільна освітня система Великої Британії, яка поряд із США також має понад столітню традицію. Основу для її синтезованого аналізу становлять результати наукових досліджень Я. Бельмаз [2], С. Джексона [3], В. Третька [5], сайти освітніх закладів [7 – 10], інші джерельні матеріали.

Бакалаврські й магістерські програми підготовки фахівців у галузі міжнародних відносин пропонують понад 70 вишів Великої Британії, багато з яких очолюють світові рейтинги ЗВО: Оксфордський, Кембриджський, Бірмінгемський, Йоркський, Бостонський, Даремський університети, Лондонська школа економіки і політичних наук, Королівський коледж Лондона та ін. Завдяки інтеграції загальноосвітніх, професійних і спеціалізованих знань вони забезпечують ґрунтовну профільно диференційовану базу теоретичну і практичну підготовку майбутніх міжнародників.

Важливе підґрунтя для цього дає високий науково-методологічний рівень освітніх програм, які відзначаються варіативністю, гнучкістю, індивідуальною орієнтованістю на потреби й інтереси студента. Вони надають право вільного вибору значної частини навчальних дисциплін, зокрема і їхніх окремих частин, та забезпечують гармонійне поєднання теоретико-практичного і науково-дослідницького етапів навчального процесу, які реалізуються під час аудиторних занять (лекції, семінари), самостійної роботи і різних видів практик. Дедалі популярнішими стають міждисциплінарні освітні програми, які

завдяки інтеграції різних галузей знань забезпечують багатопрофільність професійної підготовки, сприяють розширенню компетенцій та креативності мислення здобувачів вищої освіти тощо.

На окрему увагу заслуговує фундаментальний підхід до організації науково-дослідницької роботи як пріоритетного напрямку професійної підготовки бакалаврів, особливо магістрантів-міжнародників у вишах Великої Британії. Вона розглядається як комплексна форма і дієвий засіб, що забезпечує трансформацію теоретичних знань у практичні навички і досвід; формує креативність, готовність до самостійного аналізу передбачуваних і непередбачуваних ситуацій у професійній діяльності; сприяє оволодінню цінностями, необхідними для життєдіяльності в демократичних суспільствах; виробляє здібності і здатність до продуктивної взаємодії у професійному і різних екзосередовищах; утверджує готовність до праці у багатогалузевих сферах та усвідомлення потреби в навчанні й удосконаленні освіти впродовж життя. Реалізації цих завдань слугують традиційні форми наукової роботи студентів та їхнє залучення до виконання наукових грантових програм викладачів та наукових проектів державних і громадських інституцій. Вони стають однією з основних форм оцінювання рівня професійних компетентностей майбутніх фахівців.

Також заслуговує на відзначення продуктивний підхід британських педагогів щодо оптимального поєднання “традиційних” та “інноваційних” методів і форм організації освітнього процесу, які актуалізуються залежно від навчально-професійних завдань, соціокультурної ситуації, інших умов і чинників. Тому цілком логічним виглядає використання комбінованих форм навчання (інтерактивні лекції, мікрогрупові заняття, асинхронні дискусії тощо) із застосуванням арсеналу репродуктивних та інтерактивних проблемно-пошукових, креативних та аналітично-дослідницьких методів. Окремі з них уже використовуються у процесі підготовки майбутніх міжнародників у вишах України (візуалізація, імітація, мозковий штурм тощо), інші залишаються “екзотичними” (“акваріум”, “карусель”, “занурення у віртуальне середовище”, побудова “інтелект-мап”, “ситуація успіху” тощо [див.: 5]), тож потребують активної апробації. Це сприятиме його модернізації на засадах індивідуалізації, диференціації і педагогіки партнерства.

До розгляду досвіду професійної підготовки майбутніх фахівців-міжнародників Німеччини

підходимо з позицій подібності її освітньої системи із українською. Такі аналоги проявляються у поєднанні освітніх і культурних традицій з інноваціями; досвіді трансформації системи вищої освіти Німецької Демократичної Республіки після об’єднання з Німеччиною; відкритістю до сприйняття культур інших народів; труднощами реформування системи вищої освіти у контексті Болонського процесу тощо. Водночас завдяки ефективному поєднанню теорії і практики та послідовній модернізації система підготовки фахівців у галузі міжнародних відносин Німеччини здобула визнання і користується авторитетом у світі. Виходячи з аналізу різних джерельних матеріалів, зокрема, наукових студій (Н. Абашкіна [1], Л. Отрошенко [4], В. Третько [5], К. Хюфнер [6]), сайтів окремих вишів тощо, акцентуємо на трьох аспектах її функціонування. Перший стосується органічного поєднання принципів централізації та федералізації, що визначаються і регулюються на основі, відповідно, загальнодержавних рамкових нормативно-правових актів та на регіональному рівні урядів окремих земель, до компетенції яких входить правовий і фінансовий контроль за діяльністю ЗВО, корегування змісту освітніх програм тощо. Другий аспект відображає відносно гармонійне співіснування двох основних видів освітніх програм: традиційних з підготовки фахівця (український аналог “спеціаліста”) і магістра та нових двоступеневих, що сформувалися внаслідок приєднання до Болонського процесу й передбачають підготовку бакалаврів і магістрів. Третій аспект полягає у створенні розгалуженої мережі вишів з підготовки фахівців у галузі міжнародних відносин. Вона складається з понад 70 різнопрофільних університетів і вищих наукових шкіл; близько 90 спеціалізованих ЗВО та різного роду бізнес-шкіл, що готують вузькопрофільних економістів-міжнародників. Це стимулює конкуренцію на ринку освітніх послуг за умов збереження високих вимог до здобувачів вищої освіти.

Одна з головних особливостей німецької системи підготовки фахівців-міжнародників є орієнтованість на зовнішньоекономічну, а не зовнішньополітичну діяльність, як у більшості інших розвинутих країнах. Це зумовлюється загальнонаціональною стратегією, згідно з якою саме економіка є основним чинником, що забезпечує як добробут громадян, так і міцність, авторитет держави у світі. У такому контексті визначаємо найбільш продуктивні аспекти досвіду її функціонування:

1. Широка диференціація освітніх програм

(“Міжнародні відносини”, “Міжнародні відносини і дипломатія культури провідними університетами”, “Міжнародні відносини: глобальне управління і соціальна теорія”, “Міжнародні відносини і політика розвитку”, “Європейські дослідження”, “Європейські науки”, “Державна політика”, “Культурна дипломатія і глобальна економіка” тощо), які пропонують провідні університети для задоволення особистих інтересів та забезпечення вузькопрофільної підготовки майбутніх фахівців.

2. Створення оптимальних організаційно-педагогічних умов, що передбачають: а) дієве використання інноваційних методів навчання (тренінги, ділові і рольові ігри, метод проектів, кейс-метод, мозковий штурм, моделювання ситуацій, модерація, “ментальні карти”, презентація та ін.), які орієнтують студентів на пошук і систематизацію значного обсягу інформації, продукування оригінальних ідей і альтернативних рішень, самостійне розв’язання стандартних і нестандартних навчально-професійних проблем, ефективну комунікативну взаємодію тощо; б) поглиблене вивчення щонайменше двох іноземних мов за професійним спрямуванням, які належать до предметів обов’язкового вивчення або обов’язкового вибору; в) навчання та проходження практики за кордоном, що розглядається як вирішальний чинник формування фахової компетентності, який інтенсифікує процес професійного становлення, актуалізує й поглиблює теоретичні знання і практичні навички, здобуті під час навчання. Він реалізується завдяки напрацьованим механізмам співпраці зі ЗВО-партнерами, участі студентів у міжнародних програмах і проектах; г) застосування дуального принципу навчання, що втілюється у практиці визнання кваліфікацій і встановлення еквівалентності здобутих за кордоном дипломів у системі вищої освіти Німеччини; г) позанавчальну активність студентів – участь у громадському і спортивному житті вишу та культурно-освітніх, наукових, виробничих заходах, проектах, екскурсіях тощо.

3. Органічне поєднання фундаментального навчання, гнучкої організації навчального процесу та проведення наукових досліджень і різнопланової практики. Це виразно проявляється у можливостях обирати між написанням магістерської роботи та підготовкою Phd-проекту, який має стати основою Phd-дисертації. Вони, своєю чергою, органічно поєднуються з програмами практик, проведенням досліджень у різнопрофільних установах й на виробництві та стають важливою передумовою і середовищем формування поглиблених знань з різних проблем

міжнародних відносин, умінь реалізувати результати власних досліджень у розв’язанні практичних завдань тощо.

4. Пріоритетність і прагматична орієнтованість міждисциплінарного підходу до організації освітнього процесу, що проявляється в його спрямованості на набуття теоретичних знань і практичних навичок з економічних, правових, культурологічних, регіональних, інформативно-комунікативних, інших аспектів міжнародних відносин. Це сприяє оволодінню професійно-орієнтованими компетентностями: фаховими (знання історії і теорії міжнародних відносин, міжнародного права, менеджменту, безпеки тощо; вміння їхнього використання на практиці; володіння методологією наукових досліджень і комунікативно-інформаційними технологіями; готовність і здатність до творчого розв’язання професійних завдань тощо); іншомовними, соціально-комунікативними, особистісними та ін.

Означені й інші чинники забезпечують високий статус німецької системи професійної підготовки фахівців-міжнародників, особливо в галузі зовнішньоекономічної діяльності.

Висновки. Узагальнювально-синтезований аналіз досвіду професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі міжнародних відносин Великої Британії і Німеччини дозволяє зробити низку висновків. По-перше, організація освітньої діяльності в цьому напрямі має понад столітню традицію, що апіорі зумовлює її високий рівень і значні здобутки. По-друге, вона детермінується характером і особливостями національних освітніх систем, що потребує творчого підходу до інтеріоризації такого досвіду. По-третє, у процесі формування теорії і практики професійної підготовки фахівців-міжнародників в Україні акценти змістилися головним чином на вивчення й використання вимог і критеріїв складання освітніх програм на основі компетентнісного підходу та інтерактивних технологій організації навчального процесу. При цьому майже не затребуваними в освітній діяльності українських студентів залишаються продуктивні підходи і досвід щодо організації науково-дослідницької роботи, різних видів практик, а також унікальних за своїм змістом і характером досягнень окремих вишів, які у розв’язанні освітніх проблем активно співпрацюють із різнопрофільними урядовими й неурядовими інституціями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абашкіна Н. В. Розвиток професійної освіти в Німеччині (кінець XIX – XX ст.): автореф. дис... д-ра. пед. наук: 13.00.04. Київ, 1999. 46 с.

2. Бельмаз Я. М. Професійна підготовка викладачів вищої школи у Великій Британії та США : моногр. Горлівка, 2010. 303 с.

3. Джексон С. Кваліфікації вищої освіти Великобританії. URL: <http://www.ipq.org.ua>.

4. Отрошенко Л. С. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців зовнішньоекономічного профілю у вищій освіті Німеччині: моногр. Суми, 2010. 169 с.

5. Третько В. В. Професійна підготовка магістрів міжнародних відносин у Великій Британії: теорія і практика : моногр. Хмельницький, 2013. 414 с.

6. Хюфнер К. Управління та фінансування вищої освіти в Німеччині. *Вища школа*. 2005. № 6. С. 97–117.

7. Qualifications in Great Britain. The framework for higher education qualifications in England, Wales and Northern Ireland Report November 2008. URL: <http://www.qaa.ac.uk/academicinfrastructure/fheq/selfcertification.pdf>.

8. University of Cambridge. URL: <http://www.admin.cam.ac.uk/offices/education/progspecs>.

9. University of Kent. URL: <https://www.kent.ac.uk/>

10. University of Oxford. URL: <http://www.english.ox.ac.uk/prospective-undergraduates/programme-specifications>.

REFERENCES

1. Abashkina, N. V. (1999). Rozvytok profesiinoi osvity v Nimechchyni (kinets XIX – XX st.) [Development of vocational education in Germany (end of the 19th – 20th centuries)]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv, p. 46. [in Ukrainian].

2. Belmaz, Ya. M. (2010). Profesiina pidhotovka

vykladachiv vyshchoi shkoly u Velykii Brytanii ta SSHA : monohr [Professional training of high school lecturers in the UK and USA]. Horlivka, 303 p. [in Ukrainian].

3. Dzhekson, S. Kvalifikatsii vyshchoi osvity Velykobrytanii [UK higher education qualifications]. Available at: <http://www.ipq.org.ua>. [in Ukrainian].

4. Otroshchenko, L. S. *Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv zavnishnoekonomichnoho profilu u vyshchii osviti Nimechchyni: monohraf* [Formation of professional competence of future specialists in the current economic profile in higher education in Germany]. Sumy, p. 169. [in Ukrainian].

5. Tretko, V. V. (2013). *Profesiina pidhotovka mahistriv mizhnarodnykh vidnosyn u Velykii Brytanii: teoriia i praktyka* : monohr [Professional training of masters of international relations in the UK: theory and practice]. Khmelnytskyi, p. 414. [in Ukrainian].

6. Khiufner, K. (2005). *Upravlinnia ta finansuvannia vyshchoi osvity v Nimechchyni* [Management and funding of higher education in Germany]. *Higher School*, no. 6, pp. 97–117. [in Ukrainian].

7. Qualifications in Great Britain. The framework for higher education qualifications in England, Wales and Northern Ireland Report November 2008. Available at: <http://www.qaa.ac.uk/academicinfrastructure/fheq/selfcertification.pdf>. [in English].

8. University of Cambridge. Available at: <http://www.admin.cam.ac.uk/offices/education/progspecs>. [in English].

9. University of Kent. Available at: <https://www.kent.ac.uk/> [in English].

10. University of Oxford. Available at: <http://www.english.ox.ac.uk/prospective-undergraduates/programme-specificati> [in English].

Стаття надійшла до редакції 15.03.2019

“Ті живеш у своїх вчинках, а не в тілі. Ті – це твої дії, і немає іншого тебе”.

*Антуан де Сент-Екзюпері
французький письменник*

“Будь-яке навчання людини, є не що інше, як мистецтво сприяти прагненню природи до свого власного розвитку”.

*Йоганн Генріх Песталоцці
видатний швейцарський педагог-новатор*

